

**Міністерство освіти і науки України  
Комунальний заклад вищої освіти  
«Дніпровський педагогічний коледж»  
Дніпропетровської обласної ради»**

**Навчально-методична картка заняття**

**Назва та № спеціальності 014 «Музичне мистецтво»**

**Предмет: Українська мова**

**Тема: Стилiстична роль неологiзмiв i застарiлої лексики.**

**Тип заняття: ПЗ**

**Мета заняття:** формувати уміння розрізняти архаїзми, історизми, неологізми, навчити знаходити їх у тексті, визначати їх тип та стилістичну роль у художніх текстах, розширювати словниковий запас слів, виховувати позитивне ставлення до лексичного розмаїття української мови.

**Забезпечення заняття:**

**Навчальний конспект**

**Література:**

*Основна:*

1. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: Навч.посіб.-8-ме вид.- К.: Вища школа, 2007. - 303 с.

*Додаткова:*

1. Новий довідник: Українська мова. Українська література. - К.: ТОВ "КАЗКА", 2008. -864 с.

2. Орфографічний словник / Уклад. Ковальова Т.В., Коврига Л.П. / - Х.: Сінтекс, 2004. – 1088 с.

## Інструкція до практичного заняття №

**Тема:** Стилістична роль неологізмів і застарілої лексики.

### План практичної роботи

1. Актуалізація мотиваційних резервів здобувачів освіти на основі повторення вивченого.
2. Робота над закріпленням знань, умінь і навичок.
3. Підбиття підсумків.

### Хід роботи

#### I. Підготовча частина.

1. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності.

#### II. Основна частина.

2.1. Вступне слово викладача.

2.2. Повторення теоретичних відомостей і первинних умінь та навичок з теми. **Написати конспект у зошит за поданим теоретичним матеріалом.**

Активна лексика – усі слова, які повсякденно вживаються у різних формах і стилях мовлення.

З плином часу деякі речі виходять з ужитку, тому зникають і слова (наприклад, *вельможа, князь, цар*). Такі слова називаються *застарілими* і вони становлять *пасивну* лексику людини. До застарілих слів відносять *архаїзми* та *історизми*.

І навпаки - із розвитком науки, техніки, мистецтва з'являються нові слова, предмети, явища, які вимагають відповідних назв (скажімо, комп'ютер, плеєр, дискета, смс.) Таким чином виникають нові слова – **неологізми**, які згодом стають загальноновживаними.

Застрілі слова в художніх текстах виконують різні стилістичні функції:  
-відтворення колориту певної епохи: Дружина на чолі з воєводою Свеельдом рушила на Київ, а Святослав з невеликими силами лишився зимувати на Дунаї. (М. Слабошпицький)

-надання текстові ознак піднесення, урочистості: Возвеличу малих отих рабів німих, я на сторожі коло них поставлю слово. (Т. Шевченко)

Надання образів іронічного забарвлення: Возний: Благоденственного і мирного пребиванія! (І.Котляревський)

Застарілі слова і неологізми становлять пасивну лексику нашої мови. До уроку мені допомагали готуватися наші історики, археологи, сучасні мовознавці. Вони провели дослідження і з'ясували, які слова ми називаємо історизмами, архаїзмами, неологізмами.

**Історизми**-це слова, що вийшли з ужитку у зв'язку із зникненням позначуваних ними реалій історичного минулого. Серед них назви старовинного одягу (*кобеняк, каптан*), назви зброї (*секира*), назви грошей (*злотий*), знарядь праці (*рало*).

Історизмами стали слова недавнього минулого, наприклад, *радгосп(радянське господарство)*. Історизми як засіб створення колориту відповідної епохи використовуються письменниками. Без них не уявляється підручник з історії, історична наукова розвідка. У змалюванні історичних подій у художньому творі чи науковому трактаті історизми замінити нічим, бо вони не мають синонімів у сучасній мові.

**Архаїзмами** (від грец. ἀρχαῖος — старовинний, давній) у загальному визначенні називаються слова, що вийшли з широкого вжитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики національної мови.. За класифікацією, поданою в довіднику сучасної української мови, таких типів виділяється п'ять: 1. Власне лексичні архаїзми — слова, витіснені з мови словами з іншим коренем: *рать — військо, уста — губи, рот, перст — палець*. 2. Лексико-словотворчі архаїзми відрізняються від сьогоднішніх відповідників суфіксами або префіксами: *вої — воїни, шкатула — шкатулка, коляса — коляска*. 3. Лексико-морфологічні архаїзми характеризуються застарілою граматичною формою: *роль — роля, читає — читаєши, молиться — молитесь, сини — синове*. 4. Лексико-фонетичні архаїзми від сучасних назв різняться однією чи двома фонемами: *поет — піит, злато — золото, ріжний — різний*. 5. Лексико-семантичні архаїзми — застарілі значення слів, які тепер уживаються з іншими, сучасними значеннями: *живот (життя), язик (мова, народ), мир (громада, світське життя)*.

**Неологізми**. Поява нових предметів, виникнення нових понять фіксується в мові створенням нових найменувань або зміною семантики тих чи інших слів. З'являються неологізми(від гр.-новий, слово).Це новоутворені слова або сполуки слів, які не набули ще широкого вжитку.

Доля неологізмів різна. Одні з них ніколи не потрапляють до активного діючого словника, інші перетворюються в загальноновживані одиниці і переходять до активного словника., внаслідок чого перестають бути неологізмами. Це означає, що неологізм – поняття конкретно історичне. У момент його появи і протягом певного часу лексичне новоутворення сприймається як неологізм. У подальшому його новизна може втрачатися, і час виникнення певного новотвору встановлюється тільки спеціальними дослідженнями.

Коли неологізм стає загальноновизнаним, тобто втрачає новизну, мовці навіть не уявляють, як суспільство обходилося без нього. Ми настільки звикли до таких слів, як аеробус, космопланування, чорнобилець, що не одразу

повіримо в те, що 20-50 років тому про ці назви і поняття люди не мали уявлення. Сьогодні ми є свідками появи в українській мові нових слів, таких як приватизація, реалізатор.

Неологізми бувають загальномовні й індивідуальні. Ознакою перших є загальнопоширеність. Індивідуальні неологізми-це індивідуально-авторські новотвори діячів науки, мистецтва, літератури. Їх ще називають індивідуально-стилістичними, оскільки вони створені автором певного твору з певною стилістичною метою. Такі неологізми відіграють велику роль в образному змалюванні дійсності. Не випадково в творчості кожного письменника можна знайти власні новотвори. Наприклад, Л.Українка: «чарівливий», Д. Павличко «замозолілі

### 2.3. Виконання вправ на закріплення теоретичних знань.

**Вправа 1.** Знайти і виписати історизми та архаїзми, з'ясуйте їх стилістичну функцію.

Щороку цариця обмежувала все більше запорізькі вольності. Особливо після Коліївщини. І найдужче тим, що почала населяти запорозький край то німцями, то сербами, то болгарами. Віддавала їм найкращі землі, найвигідніші урочища.

Запорожці писали цариці чолобитні, посилали в Петербург гінців та депутації, бажаючи відстояти свої права.

З одною такою, останньою, депутацією поїхав і я.

Взяли з собою договори та універсали Богдана Хмельницького, запаслися подарунками. Валка була чимала. Очолювали депутацію писар Антін Головатий, отаман Сидір Білий та Логвин Моценський.

Довго ми оббивали пороги різних канцелярій, роздаровували вельможним панам та підданкам усе, що привезли з собою, але так нічого й не добилися. Тоді Антін Головатий відписав гетьманові: «Чутка йде, що хочуть поділити наші землі поміж великими петербурзькими панамі». Як писано в Писанії: «І розділивши ризи його і меташа жребій».

А тим часом цариця зі своєю державною радою постановила взагалі скасувати всі вольності запорожців, а нашу Січ доценту зруйнувати.

Потьомкін доручив виконання цієї підступної справи царського двора генералу Текелію та князю Прозоровському. Сили були не рівні. Текелій мав сильну артилерію, 8 полків кінноти, 17 ескадронів пікінерів, 10 піхотних полків, 20 ескадронів гусарів та 13 полків донських козаків. А Січ мала лише 20 гармат та 10 тисяч січовиків.

Так з волі цариці Катерини згинула наша преславна вольниця – Січ Запорозька.

**Вправа 2.** Доберіть до застарілих слів сучасні відповідники:

Корогва –

Палець –

Крам –

Уста –  
Рать –  
Стольний град –  
Перо –  
Ремісник –  
Хорунжий –  
Червінець –

**Вправа 3.** Розподілити слова у 3 колонки: історизми, архаїзми, неологізми.

Літак, флешка, реєстровець, продюсування, бізнесовці, мушкет, море, пан, кучмівці, он-лайн, спонсор, шопінг, агротехніка, смартфон, гласність, вікно, євробачення, дайджест, ЗНО, кітч, село, толерантність, універсам, депутат-мажоритарник, вітер, компютер, євро, амбасада, терем, іміджмейкер

III. Підсумок заняття.

3.1. Тестова робота

1. В якому рядку всі слова – загальноживані

- А повітря, дощ, десниця, хліб
- Б яблуко, дорога, тролейбус, повітря
- В бузько, молоко, метро, батько
- Г великий, смерд, солодкий, широкий
- Д рідний, читати, співати, логістика

2. В якому рядку всі слова належать до неологізмів

- А менеджмент, боулінг, метрополітен, космодром
- Б медіа-проект, телебачення, місяцехід, генотип
- В іміджмейкер, гласність, приватизація, депутат
- Г геном, клон, віртуальний, інтерактивний
- Д банкір, спікер, дайвінг, кришеник

3. В якому рядку всі слова – історизми

- А боярин, челядь, волость, лакей
- Б вельможа, війт, район, командир
- В дворянин, городовий, ратуша, ватажок
- Г кріпак, десятник, сенат, лікоть
- Д депутат, осавула, бондар, гульден

4. В якому рядку всі слова – архаїзми

- А плахта, спудей, зріти, булава
- Б кирея, перст, живіт, мушкет
- В жупан, возатай, чоло, щит
- Г свита, глагол, вия, гаківниця
- Д десниця, ректи, ланіти, піїт

5. Стилистично забарвлені слова вжито в рядку

- А примазався, обрій, зодчий
- Б дар, лементував, стяг
- В озорити, йти, манюня

Г ушавлений, суниця, любий  
Д плентатися, виставка, лісовоз

6. В якому з поданих речень є діалектні слова

1. Нарешті коні рушили, каруца покотилася берегом Прута.
2. Несподівано заскочила повінь, люті габи збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц і понесли поміж скелі в долину.
3. Просіка була надто довга – просто безконечна, вона то спинялась на високі горби, то спадала вниз.

- А 1
- Б 2
- В 1, 2
- Г 3
- Д 1, 3

7. Позначте речення, що містить застаріле слово

- А І можу поклястись на знамені, що мав би за найвищу нагороду потрібним бути власному народу.
- Б Діти працювали не покладаючи рук.
- В Козаки йшли під білими хоругвами, з піками, у зухвалих магерках.
- Г Перст Божий освятив нашу землю, яку називаємо Україною.
- Д Хто друга в горі не покине, той гідний вічної хвали.

8. Слово **ренегатство** означає

- А зрада, відступництво
- Б відданість справі
- В служіння народу
- Г примирення з дійсністю
- Д віра в краще майбутнє

9. Продовжте речення

*Слова, які колись вживалися часто, а тепер майже не вживаються – це ...*

- А стилістично забарвлена лексика
- Б фразеологізми
- В неологізми
- Г архаїзми
- Д діалектизми

10. Знайдіть авторські неологізми у реченнях

- А І скрізь пливуть широкі звуки гучної, світлої землі.
- Б Там, кажуть, з гір усю країну видно.
- В Повесніли трави травенятами, Повесніли зайчики зайчатами.
- Г І ластівка проворна вгорі прокреслює мету.
- Д Повіяв ранковий вітер, хвиля сплеснула голосніше.

11. Укажіть рядки, що складаються лише зі стилістично забарвлених слів

- А ставок, артерія, манюсінський
- Б реготуха, лементував, діваха
- В річка, струмок, жерти
- Г плентатися, аршин, верста
- Д озорити, брехати, червоніти

12. Текст і завдання до нього.

**1.** Другий торговий шлях ішов Дніпром на суднах. **2.** Товар привозили з Очакова. **3.** Українські чумаки заїздили до ханської столиці Бахчисарая, звідтіля привозили на Україну вовну, сап'янці (там були найкращі кожум'яки). **4.** Цей крам перевозили чумаки в Польщу та Московщину. **5.** На Запоріжжі місцева торгівля велася на січовому базарі. **6.** Від товару просто очі розбігались. **7.** Тут треба ще згадати, що січові курені вели на базарі в крамницях своїх торгівлю на свій рахунок незалежно від Січі, й за це платили торгове.

**А.** В яких реченнях є застарілі слова

**А** 1, 2, 3

**Б** 2, 3, 4

**В** 2, 3, 5

**Г** 3, 4, 7

**Д** 4, 5, 6

**Е** 5, 6, 7

**Б.** В якому реченні вжито фразеологічний зворот

**А** 1

**Б** 2

**В** 3

**Г** 4

**Д** 5

**Е** 6

**В.** В якому реченні допущено пунктуаційну помилку

**А** 1

**Б** 2

**В** 4

**Г** 5

**Д** 6

**Е** 7